ପଞ୍ଚରା
ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ।। ପ୍ରଥମ ଅର୍ଘ୍ୟ । ଏପ୍ରିଲ - ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦୨୬
Volume No -01 । Issue No - 01 । April - September 2026
ଷାଣ୍ମାସିକ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟଧର୍ମୀ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପତ୍ରିକା

ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଦିବାସୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସୀମାନ୍ତୀକରଣ

ସଞ୍ଜୟ ରାଉଳ
ଗବେଷକ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ , ଶାନ୍ତିନିକେତନ , ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ
DOI - https://doi.org/10.5281/zenodo.19416822

ସାରାଂଶ

ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ(Subaltern Perspective) ପାଠ୍ୟକୁ ନିମ୍ନରୁ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବୁଝାଏ । ଏହା ଉପେକ୍ଷିତ, ବଞ୍ଚିତ, ଅବହେଳିତ ଆଦି ବିଷୟ ଉପରେ ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ଲୋକସାହିତ୍ୟର 'ଲୋକ' ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ନିମ୍ନବର୍ଗ । ଯାହାଙ୍କ କଥା ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଭାଷାରେ କେବେବି ଲେଖନର ରୂପ ଲାଭ କରିନାହିଁ । ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ, ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଆଦିବାସୀବର୍ଗ ବଣଜଙ୍ଗଲ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ହୋଇ ଜୀବନଯାପନ କରିଆସିଛି । ଅଣଆଦିବାସୀ (ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼) ଭଳି କେବେବି ନିଜକୁ ବିଜ୍ଞାପିତ କରିବା ବା ଅନ୍ୟକୁ ଶୋଷଣ କରିବାର ଲାଳସା ତାହାର ନାହିଁ । ତଥାପି ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ନିଜ ଧର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ଣ୍ଣପ୍ରଥା, ସଂସ୍କୃତଭାଷା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣବାଦର ବଡ଼ିମା ପ୍ରଚାର କରି ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିଆସିଛନ୍ତି । ଫଳରେ ସାମାଜିକ, ଶୈକ୍ଷିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭାଗରେ ସେମାନେ ବଞ୍ଚିତ ତଥା ନିମ୍ନବର୍ଗ ବୋଲି ପରିଚୟ ପାଇଛନ୍ତି ।

ମୂଳଶବ୍ଦ - ଆଦିବାସୀ, ସୀମାନ୍ତୀକରଣ, ନିମ୍ନବର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି, ଆଦିବାସୀ ନାରୀ, ସଂଗ୍ରାମ, ବିସ୍ଥାପନ, ସଂସ୍କୃତି ।

ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମବଡ଼ିମା ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହେତୁ ନିଜ ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ତଥାପି ଯେଉଁ ବିରଳ ଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରି, ତାଙ୍କ ସହ ସମୟ ଯାପନ କରି ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୁଲ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । (ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ସର୍ବଦା ଏହାର ପ୍ରାମାଣିକତା ପାଇଁ ଏକ ବିବାଦୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରାଯାଏ, ବିଶେଷକରି ଲେଖକ ଏବଂ ଇତିହାସବିଦମାନେ। ଜାତିର ଇତିହାସରେ ନିମ୍ନବର୍ଗ ସର୍ବଦା ନୀରବ ରହିଥାଏ ।)"(୧) ତେଣୁ କୌଣସି ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ଦଲିଲରୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ସଠିକ୍ ଚିତ୍ରର ଆକଳନ କରିପାରିବା ନାହିଁ, ଯେଉଁ କେତୋଟି ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି ଭୟଙ୍କର ରୂପେ। ସେମାନେ ବଣୁଆ, ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ମାଂସ ଓ ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଇଥାନ୍ତି, ଅଶିକ୍ଷିତ, କୁସଂସ୍କାରୀ (ବଳିପ୍ରଥା) ଭଳି ତଥ୍ୟମାନ ମିଳେ । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଡକ୍ଟର ଦମୟନ୍ତୀ ବେସ୍ରା କହନ୍ତି – "ଏ ଦେଶରେ ରାଶି ରାଶି ସାହିତ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ପୁରାଣଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଦ୍ୟାବଧି ରଚିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଏହି ଯେ ପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ମାଙ୍କଡ଼ ଓ ଭାଲୁମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଚରିତ୍ର ହୋଇ ପାରିଲେ, ଅଥଚ ଏମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କୌଣସିଠାରେ ହୋଇନାହିଁ। ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସେକାଳରେ ରାକ୍ଷସ ଭଳି ଅବାନ୍ତର ଚରିତ୍ରର ଅବତାରଣା ବହୁଧା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯାହାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତି ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଏହି ଅଦମ୍ୟ ବନ୍ୟବାସୀ ବା ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତି, ବେଶପୋଷାକ, ଖାଦ୍ୟପାନୀୟ ଓ ଜୁଆରୁ ଅଭ୍ୟାସ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଏଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି କାଲ୍ୟାନ୍ ଗୁରୁ ଭଳି ସାନ୍ତାଳ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।"(୨)

ମାତ୍ର, କେହି କେବେ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଶିକ୍ଷିତ ବଦଳରେ ସରଳ ଓ ନିରୀହତାର ପ୍ରଶଂସା କରିନାହିଁ । କୁସଂସ୍କାରୀ ବଦଳରେ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଓ ପରିଶ୍ରମୀ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ କୃଷିଜମିକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଅଖାଦ୍ୟ ଭକ୍ଷିବାକୁ ବାଧ କରିଥିବା ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିନାହାଁନ୍ତି, ବଣଫୁଲ ସଦୃଶ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଅନ୍ତରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁଗ୍ଧ ହେବା ବଦଳରେ ଯୌନବସ୍ତୁ ଭାବେ ଦେଖିଆସିଛି। ଏ ଭଳି ଅନେକ ତଥାକଥିତ ମିଥ୍ୟା ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖାଯାଇ ଆସୁଛି ବା ପରିଚିତ କରାଯାଇଛି। ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କ ସରଳତା, ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀତା, ସ୍ୱାଭିମାନୀ, ପରିଶ୍ରମୀ ଗୁଣ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଣ-ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଶୋଷଣ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ ଲେଖାମାନର ଅକ୍ଷର ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ବା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ। ଆଦିବାସୀ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଚୟନର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ପଦକ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କହନ୍ତି ତାହା ବେଶ ତାପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ – "ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ତଥାକଥିତ ସଭ୍ୟ ସମାଜର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟକ।"(୩)

ନିମ୍ନବର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଭାରତର ନିଜସ୍ୱ ଉପାଦାନ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ। ଏହାର(Subaltern Theory) ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଭାବେ ରଣଜିତ ଗୁହାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ପ୍ରଥମେ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ବିଟ୍ରିଶ ସାମରିକବାହିନୀରେ କ୍ୟାପଟେନଙ୍କ ଠାରୁ ନିମ୍ନପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଯାହାର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ 'ଅଧୀନତା' ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ପରେ ଆଣ୍ଟୋନିଓ ଗ୍ରାମସୀ ଏହି ଶବ୍ଦକୁ 'ଶୋଷିତ ଶ୍ରେଣୀ' ବା 'ସର୍ବହରା' ବଦଳରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ଯାହାର ଅର୍ଥ ଥିଲା ଶ୍ରମିକ, କୃଷକ ଓ ଅଧୀନସ୍ଥବର୍ଗ। ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ୍ଷମତାଗଠନରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣରୁ ବଞ୍ଚିତ । ଗ୍ରାମସୀ କହନ୍ତି, ସମାଜରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ବର୍ଗ ରହନ୍ତି, ଶାସକ ଓ ଶାସିତ । ଶାସିତଙ୍କ ସ୍ୱର ବା ମତ ରଖିବାର ଅଧିକାର ନଥାଏ । ମାତ୍ର, ରଣଜିତ ଗୁହା ଏହି ଶବ୍ଦକୁ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନରେ ବ୍ୟବହାର କରି, ଏମାନଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହ ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ତତା ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ଗୁହାଙ୍କ ମତରେ 'ଇତିହାସ' ଅଭିଜାତଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଭିଜାତ ବିଷୟକ ଲେଖା । ଯେଉଁଠି ଲୋକଙ୍କ ଚିନ୍ତାଚେତନା, ରାଜନୀତି ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ । "what clearly is left out of this unhistorical historiography is the politics of the people."(୪) ତେଣୁ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ

ଇତିହାସକୁ ପୁନର୍ଲେଖନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଫଳରେ ଇତିହାସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିବ । ଗାୟତ୍ରୀ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ପିଭାକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିମ୍ନବର୍ଗମାନେ ନୀରବଗୋଷ୍ଠୀ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱର ନାହିଁ, ଯଦିବା ସ୍ୱର ଅଛି ମାତ୍ର ତା' ସ୍ୱର ଶୁଣିବାକୁ ସମାଜର କାନ ନାହିଁ, "The Subaltern can speak but no one listens to them or the are unheard"(୫। ସ୍ପିଭାକଙ୍କ ମତରେ ଔପନିବେଶିକ ରାଜତ୍ୱ ଓ ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ନାରୀ ଦୁଇଥର ଦଳିତ ହୁଏ, ଫଳରେ ଦଳିତ ପୁରୁଷ ତୁଳନାରେ ଦଳିତ ନାରୀ ବେଶି ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ବୋଲି ସ୍ପିଭାକ ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ଗ୍ରାମସୀଙ୍କ ମତରେ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀ କେବଳ ବଳପୂର୍ବକ ଦମନ ବ୍ୟବସ୍ଥା(ପୋଲିସ, ଆଇନ କାନୁନ) ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରେନାହିଁ, ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ (common sense) ବା ସଂସ୍କୃତି ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଜିତି ଲୋକଙ୍କ ଅନୁମତିରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଶାସନ କରେ, ଯାହାକୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଗ୍ରାମସୀ 'ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଧିପତ୍ୟ'(Cultural Hegemony) ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଗ୍ରାମସୀଙ୍କ ମତରେ ଶାସକବର୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନବର୍ଗର ରୂପ ଗଠନ କରାଯାଏ। ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଭାଷାରେ – "ନିମ୍ନବର୍ଗର ପରିଚୟକୁ ସମାଜର ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷା ଓ ବିଚାରଧାରା ତିଆରି କରିଥାଏ । ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ପରିଭାଷାରେ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କୁ ଉପର ବର୍ଗର ଅପର ବା ଅଦର (Other) କୁହାଯାଉଛି ।"(୬) ଠିକସେଇପରି ଅଣଆଦିବାସୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ମାନସିକତା ଗଠନ କରନ୍ତି । "ସେମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି, ଆର୍ଯ୍ୟ ନିଜକୁ କହୁଥିଲେ ସୁର । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଲୋକେ କହୁଥିଲେ 'ଅ-ସୁର' ।"(୭)

ସୀମାନ୍ତୀକରଣ ହେଉଛି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ବିଷୟକୁ ବାଦ୍ ଦେବା କିମ୍ବା ଗୌଣ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା କିମ୍ବା ଭୁଲ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେବାକୁ ବୁଝାଏ। "ଗୋହାଙ୍କ ମତରେ ପୃଷ୍ଠାର କେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ବୁର୍ଜୁଆ ଅଥବା ସାମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାନ୍ତ ହେଉଛି ସର୍ବହରା । ଏହି ସର୍ବହରା କେବଳ ମାର୍କସଙ୍କର ଶ୍ରମିକ ଏବଂ ମାଓଙ୍କର କୃଷକ ନୁହଁନ୍ତି । ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସମାଜର ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାର ଇତିହାସକୁ ଦମନ କରିଦିଆଯାଇଛି ବା ଅନ୍ୟ ଭାବେ କହିଲେ ସ୍ୱରକୁ ଦମନ କରିଦିଆ ଯାଇଛି । ଗୁହା ଏଠି ସମାଜର ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବ୍ୟକ୍ତି ସେ ନାରୀ ହେଉ ଅଥବା ଦଳିତ କିମ୍ବା ଶିଶୁ ଅଥବା ଦରିଦ୍ର ମଣିଷ । ଯାହାକୁ ବି ସମାଜ ପ୍ରାନ୍ତ ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରି ଆସିଛି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। କ୍ଷୁଦ୍ରର ସ୍ୱର (Voices of the Small) ଅଥବା ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱର (Many Voices)କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ଗୁହା"(୮) ପୁରାଣ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମେ ଅସୁର ପରେ ସୁର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ । ଭାରତର ମୂଳ ଅଧିବାସୀ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିବାସୀ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ ବଳପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କୁ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବିତାଡିତ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ, "ଗୋଟିଏ ଜାତି ଗୋଟାଏ ଠାବରୁ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୁଏ କାହିଁକି? କଣ ଏକାଥରାକେ ସବୁ ଜାଗାରେ ତା' ଉପରେ ମଡ଼କ ପଡ଼ିଗଲା? ନା, ମଡ଼କ ନୁହେଁ, ଘଉଡ଼ା ତା ଜମି ଛଡେଇ ନେଇ ଘର ଛଡେଇ ନେଇ, ତାକୁ କଲବଲ କରି ତଡ଼ିଦେଲେ, ସେ ତା' ବାପ ଅଜାଙ୍କ ମଶାଣି ପାଉଁଶ ପଡ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି, ପବିତ୍ର ଦେବଦେବୀ ଛାଡ଼ି, ପ୍ରାଣ ଘେନି ପଳାଇ ଯାଏ। "(୯)

ସ୍ପିଭାକଙ୍କ ମତରେ ନିମ୍ନବର୍ଗ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ନୁହେଁ। ତେଣୁ ତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରାଯାଏ । ସ୍ପିଭାକ ମତରେ ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ଯେବେ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କ କଥା କୁହନ୍ତି, ତେବେ ନିମ୍ନବର୍ଗକୁ ଅଣ ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ଭାବେ ବା ନିଜ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିତ୍ରିତ କରେ । ତେଣୁ ଯେବେ ଏହା କୁହାଯାଏ ସତର୍କର ସହ ଶୁଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଏହାକୁ ନିମ୍ନବର୍ଗର କଥା ନୁହେଁ ଉଚ୍ଚବର୍ଗଙ୍କ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଚିହ୍ନାଏ । "ଜିତିବା ଲୋକ ସବୁଥିରେ ଜିତାପଟ, ଇତିହାସ ରେକର୍ଡର ବି ସେ ସ୍ରଷ୍ଟା । ଜିତିବା ଦଳମାନେ କେମିତି କଳାକୁ ଧଳା କରି ଅତୀତର ଇତିହାସକୁ ନୂଆ ରୂପ ଦିଅନ୍ତି ତା' ତ ଦେଶ ଦେଶରେ ଆଜିବି ବାରି ହୋଇ ପଡୁଛି। ଜିତିବା ଲୋକେ ନିଜେ ଠିକ, ହାରିବା ଲୋକ ଭୁଲ ବୋଲି ଭଳେଇ ହେବା ମଣିଷର ସାଧାରଣ ଦୁର୍ବଳତା । ତେଣୁ କୁହାଯାଉ ଅସୁରଙ୍କୁ ଯେତେ ଯାହା, ସବୁ ଚଳିଛି, ସବୁ ଚଳିବ, କେହି ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ ସେମାନେ ବଦମାସୀ, ଡକାଏତ, ମଣିଷକୁ କଞ୍ଚା ଖାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜଣ ଜଣକେ ଅସଂଖ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ, ଅସଂଖ୍ୟ ଗୋଡ଼, ହାତ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭତ୍ସ କଳ୍ପନାରେ ଯେତେ ଭୟଙ୍କର କାହାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରେ,××ଅସୁର ବି ଥିଲେ ନାନା ସଦଗୁଣ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଧାର୍ମିକ×× ଯାହାକୁ ବଳରେ ନ ପାରୁଁ, କହୁ ତାର କୋଡିଏଟା ହାତ, ଯାହଠୁଁ ବୁଦ୍ଧିରେ ହାରୁଁ ଲାଗେ ତାର ଦଶଟା ମୁଣ୍ଡ ।"(୧୦) ରାବଣର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପାଖରେ ସୁରମାନେ ବି ପରାଜିତ ହେଉଥିଲେ। ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ନିଜେ ଉଚ୍ଚ ହେବା ପାଇଁ ଗଠନ କରେ, ସେମାନଙ୍କ ମାନସିକତାକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରେ ।

• ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ସୀମାନ୍ତୀକରଣ

ଗାୟତ୍ରୀ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ପିଭାକ କୁହନ୍ତି, ଯଦି ତମେ ଗରିବ, କଳା ଏବଂ ମହିଳା, ତେବେ ତୁମେ ତିନିଥର ଶୋଷଣ ହେବା(୧୧) ଅର୍ଥାତ ବ୍ୟକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକାଧିକ ବାର ଶୋଷଣ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ତା' ସମାଜରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶୋଷଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ବାହ୍ୟ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ସମାନ କିମ୍ବା ନାରୀ ବେଶି ଆଦରିଣିଆ । ଆଦିବାସୀଟି ଲଜ୍ୟା ଲୁଚେଇବା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ କୌପିନି ପିନ୍ଧିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ନାରୀ ପରି ଦେହ ବିଜ୍ଞାପିତ ନୁହଁନ୍ତି, ଏମାନଙ୍କୁ ଦେହ ବିରାଗୀ କୁହାଯାଇପାରେ । ଅଣଆଦିବାସୀ ନାରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ନାରୀ ବେଶ ଚଞ୍ଚଳା, ଅର୍ଥନୀତିକ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ, ସ୍ୱାଧୀନଚେତା, ସ୍ୱମତ ଉପସ୍ଥାପିକା ।

ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ପୁଅ କିମ୍ବା ଝିଅର ଜନ୍ମରେ ବାଛବିଚାର ନଥାଏ ଆଧୁନିକ ସମାଜ ପରି । ଅଳ୍ପବୟସରେ ମାତ୍ର ପନ୍ଦରରୁ ଉଣେଇଶବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଦିବାସୀ ନାରୀ କୌଣସି ଗୁଣରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ କମ ନୁହେଁ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ପୁଅ ଓ ଝିଅ ଉଭୟଙ୍କ ଆପଣା ଇଚ୍ଛାରେ ଜୀବନସାଥୀ ବାଛିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଥାଏ । "ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବଡ଼ କଥା । ନିଷ୍ପତ୍ତି ସରିଗଲେ କନ୍ଧନାରୀ ଆଉ ଲାଜ କରେ ନାହି ନାହିଁ । ଉପରେ ପଡ଼ି ମାଡ଼ିଯାଏ ଆଗକୁ ଆଗକୁ। ପିତାଗୃହର ସବୁ ସ୍ନେହଡ଼ୋରି କାଟି ଦେଇ ସେ ଚାଲିଯାଏ ପରପୁରୁଷର ହାତଧରି ନିଜର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଇଲାକାକୁ ।"(୧୨) କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ ପାଇଁ ବରଘର ଲୋକେ କନ୍ୟାଘରକୁ ଝୋଲା ବା କନ୍ୟାପଣ ଦିଅନ୍ତି । ପୁଅର ବୟସ ହୋଇଗଲେ ପୁଅ ପାଇଁ ଝିଅ ଖୋଜହୁଏ, ଝିଅ ପାଇଁ ପୁଅ ଖୋଜାଗଲେ ଝିଅର କିଛି ଖରାପଗୁଣ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । କିଛି

ସମାଜରେ ନିଜ ଗୋତ୍ର ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସମାଜରେ ବିବାହ ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା ବେଳେ କିଛି ଗୋତ୍ର ବାହାରେ ବିବାହର ନିୟମ ଥିଲା । ନାରୀମାନେ ନାଚିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି, ଗୀତ ମଧ ବୋଲନ୍ତି, ପୁରୁଷ ସହ ମିଶି କୃଷି କାମ କରନ୍ତି । ବଜାରରେ କିଣାବିକା ମଧ ବେଶ ଜାଣନ୍ତି । ଯାହା ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କରାଯାଉଛି, ତାହା କେଉଁ ଆବାହମାନ ଆଦିବାସୀ ନାରୀମାନେ ଭୋଗି ଆସୁଥିଲେ । ଆଦିବାସୀ ନାରୀମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନରେ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କିମ୍ବା ଅନୁଶୋଚନା ଏମାନଙ୍କ ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦେହ ବଡ଼ ନୁହେଁ, ବଡ଼ ମନ । ସେଥିପାଇଁ ତ ବାରମ୍ବାର ଯୌନବ୍ୟଭିଚାରର ଶିକାର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଝିଲି ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚଳିଛି । "ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସେ ବୁଝେନାହିଁ । ପାପପୁଣ୍ୟ ଜିଲି ଜୀବନର କେଉଁ ସୋପାନରେ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରିଛି ସେ ସେ ବିଷୟ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରିପାରି ନାହିଁ ।"(୧୩) ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱନ୍ତ୍ରତାର ଆଲୋଚନା ସୀମାନ୍ତରେ ରହିଛି ।

ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ପିଭାକ କହନ୍ତି ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜରେ ନାରୀ ନୀରବା ଯଦିଓ ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ପୁରୁଷ ତୁଳନାରେ ବେଶି କର୍ମନିଷ୍ଠ, ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରୁ ବଞ୍ଚିତ ରଖାଯାଇଛି। ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ ଜ୍ୟୋତିବାଇ ଫୁଲେ 'ନାରୀଶିକ୍ଷା'କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ଏହାର ଆରମ୍ଭ ତାଙ୍କ ପ୍ରତ୍ନୀ ସାବିତ୍ରୀବାଇ ଫୁଲେଙ୍କୁ ନିଜେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଭାରତର ପ୍ରଥମ 'ମହିଳା ଶିକ୍ଷତ୍ରୀ' ଭାବେ ମାନ୍ୟତା ଦେଇପାରିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣବାଦ ଭଳି ପୁରୁଷସମାଜ ନାରୀକୁ ଦଳିତ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣରୁ ବହିଷ୍କାର କରିଥିଲା । ତେଣୁ ଲେଖାରେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱର ଅନୁପସ୍ଥିତ । । ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷ ସହ କାନ୍ଧରେ କାନ୍ଧ ମିଳେଇ ଚାଲୁଥିବା ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ଇଂରେଜ ବିଦ୍ରୋହର ଇତିହାସରେ ପୁରୁଷ ଭଳି ସଂଗ୍ରାମରେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ମଧ ତାହାର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ, ଯଦିଓ ଆଦିବାସୀ ପୁରୁଷର ସ୍ୱର ପ୍ରାନ୍ତ ଭାବେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଏହିପରି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ତୁଲାଇଥିବା ଆଦିବାସୀ ମହିଳାଙ୍କ ସ୍ୱରକୁ ଅବହେଳା କରାଯାଇଛି ।

ଏହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ, ସର୍ବଦା ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜ ନାରୀର ଅବଦାନକୁ ପ୍ରାନ୍ତ ଭଳି ଦେଖିଆସିଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁଠି ଜଣାପଡ଼େ, ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଭଲପାଏ, ତାହା ପାଇଁ ସେ ସେ ଜୀବନ ଦେବାକୁ ପଛାଏ ନାହିଁ । "ଚିପକୋ ଆନ୍ଦୋଳନ ୧୯୭୦ ଦଶକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଭାରତର ଉତ୍ତରାଖଣ୍ଡର 'ମଣ୍ଡଳଗ୍ରାମ'ରେ ଆରମ୍ଭହୋଇଥିଲା। ସେହି ସମୟରେ ସରକାରୀ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ବାଣିଜ୍ୟିକ କାଠ କାଟିବାକୁ ଦୃଢ଼ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଜାଳେଣି କାଠ, ଚାରା ଏବଂ ପାଣି ପାଇଁ ଜଙ୍ଗଲ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା, ସେମାନେ ମାନବଜାତିର ପରିବେଶଗତ ଅବକ୍ଷୟର ଏକ ତୃଣମୂଳ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଭାବରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଗୌରା ଦେବୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ, ମହିଳାମାନେ ଗଛଗୁଡିକ ପାଖରେ ଏକ ମାନବ ଶୃଙ୍ଖଳ ଗଠନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ବିନାଶକୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଭାବରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଥିଲେ। ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ତୀବ୍ର ଗତିରେ ଗତି କଲା । ଏହା ଶୀଘ୍ର ହିମାଳୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ଏବଂ ଜାତୀୟ ଜଙ୍ଗଲ ସଂରକ୍ଷଣ ନୀତି ଗଠନରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲା।"(୧୪)

ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ନିଜର ପ୍ରାକୃତିକତା ପ୍ରତି ହୀନ ଭାବ ପୋଷଣ କରି କୃତ୍ରିମତାକୁ ଆଦରି ନେଇଛି। ସେ ଶାଢ଼ୀ, ରିବନ, ବାସନା ତେଲ, ସାବୁନ, ପାଷ୍ଟିକ ଫୁଲ ଆଦିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିଛି । ଆଧୁନିକ ନାରୀ ଓ ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା କରି କିଏ କାହା ପରି ହୋଇଯାଉଛି ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । "ପ୍ରକୃତି କନ୍ୟା ଆଦିବାସୀ ରମଣୀ ବାଙ୍କ ଖୋସାରେ କୃତ୍ରିମ କେଶ ଓ ପାଷ୍ଟିକ ଫୁଲ ଦେଖିଲେ ମନର ସରସତା ଯେତିକି ବ୍ୟାହତ ହୁଏ, ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକା ନାରୀର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଅଙ୍ଗବାସ ଓ ଅଗାଧ ମୁକ୍ତ ପ୍ରେମ ମନରେ ସେତିକି ଗ୍ଲାନି ଉଦ୍ରେକ କରାଏ । ସଭ୍ୟତା ପୁନର୍ବାର ଆଦିମ ଜୀବନକୁ ପଶ୍ଚାତପଦ କରୁଛି, କିମ୍ବା ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ସଭ୍ୟତାର ଛୁଆଁରେ ଉନ୍ନତିର ସୋପାନରେ ଉଠି ଆସୁଛି, ତାହା ବେଳେ ବେଳେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପକାଏ ।"(୧୫) ସେ ଯାହାବି ହେଉ ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀପଣ ଅନ୍ୟ ସମାଜରେ ଊଣା, ଏହାକୁ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଅତଏବ ଏଠାରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଆଖିରେ ଦେଖିଲେ ଅଣଆଦିବାସୀ ନାରୀମାନେ ଦଳିତବର୍ଗ ବୋଲି ଧାରଣା ଆସିଥାଏ ।

- **ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ରୋହର ସୀମାନ୍ତୀକରଣ**

ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ବଳିଦାନ କଥା ଉଠିଲେ ଆମେ ସାମ୍ନାରେ ଯେଉଁମାନେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସତରେ କଣ ସେମାନେ ସବୁ ଶ୍ରେୟର ହକଦାର? ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ନେତୃତ୍ୱଙ୍କ ଦିଗଦର୍ଶନରେ କ'ଣ ଆମେ ହୋଇଛେ ସ୍ୱାଧୀନ? ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ? ସେଥିରେ ଆଉ କାହାକୁ ଛଡ଼ାଯାଇନି ତ? କିଏ ଏଯାଏଁ ଆଲୋଚନା ବାହାରେ ରହିଛି? କେବେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁ ଆମେ ନିଜକୁ ପଚାରିଛନ୍ତି କି? ତେବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ, ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ରୋହ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଇତିହାସର ସୀମାନ୍ତରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି, କାରଣ ଏମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ଲାଭ କରି ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିପାରି ନଥିଲେ। କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଟଳି ପଡ଼ିଥିଲେ । । ପୁନଶ୍ଚ ଆଦିବାସୀମାନେ ମଧ କାହିଁକି ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ? ଏମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ? ଆଦିବାସୀମାନେ ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ, ସହନଶୀଳ ହେଲେ ହେଁ ବେଳେବେଳେ ହଠାତ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇପଡନ୍ତି, ଏହା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁତ ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଧର୍ମ ଓ କର୍ମବିଶ୍ୱାସୀ ଆଦିବାସୀ ଯେବେ ଶୋଷଣର ଶିକାର ହୁଏ, ସେବେ ସେ ବିଦ୍ରୋହ କରେ ।

ରଣଜିତ ଗୁହାଙ୍କ ମତରେ ଅଭିଜାତ ଇତିହାସରେ ଜନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଗଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳକ ବା ବୁଦ୍ଧିବିଚାରହୀନ ଜୀବ ବୋଲି ଦର୍ଶାଯାଇଛି। ଉଚ୍ଚବର୍ଗଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଛି । ତେବେ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କ ରାଜନୀତି, ମେଳି ବିଦ୍ରୋହ ବିଷୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବା ଅଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି । କାରଣ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ "ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର କ୍ଷମତା ସଂରଚନା ଆପଣାର ଉତ୍କର୍ଷ ଜାହିର କରିବାରେ ଅପରକୁ 'ନିକୃଷ୍ଟ' ମାନ୍ୟତା ଦେଇଥାଏ ।"(୧୬) ରଣଜିତ ଗୁହା ଇତିହାସର ଭାରତୀୟ ଜାତିର ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି ଓ ଜାତୀୟତାବାଦର ବିକାଶ କେବଳ ଅଭିଜାତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା ବିଷୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ମତରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ରାଜନୀତି ଏଠାରେ ଲୁପ୍ତ । ଯାହା ଅଭିଜାତ ରାଜନୀତି ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ସ୍ୱାୟତ୍ତରେ ଚାଲିଥିଲା, ଗୁହା ରାଉଲାଟ ଆଇନ ବିଦ୍ରୋହ(୧୯୧୯) ଓ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ(୧୯୪୨) ଭଳି ଲୋକପ୍ରିୟ ଉଦ୍ୟମର ଉଦାହରଣ

ଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଇତିହାସ ଏକପାଖିଆ ଏବଂ ଆଖିଦୃଶିଆ ଅଭିଜାତବର୍ଗଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।(୧୭)

ଗୁହାଙ୍କ ମତରେ ଇତିହାସ ଅଭିଜାତଙ୍କ ଧାର୍ମିକରୂପ ସାମ୍ନାକୁ ଆଣେ ଅର୍ଥାତ ବିରାଡ଼ିବୈଷ୍ଣବ । ଏମାନେ ଉଚ୍ଚପଦବୀରେ ରହି ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । "ତଥାପି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାଧାରଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାବାଦକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ଭଲପଣର ଏକ ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା କରିବା, ଉପନିବେଶବାଦୀ ଶାସନ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କର ବିରୋଧୀ ଦିଗ ସହିତ, ସମସ୍ତ ପ୍ରମାଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ, ଏହାର ସହଯୋଗୀ ଦିଗ ଅପେକ୍ଷା ବଡ଼ ଦେଖାଯିବା, ଅର୍ଥାତ ସେମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶତ୍ରୁତା ଭାବକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା । ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନରେ ଶୋଷକ ଏବଂ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଭୂମିକା, ବିଟ୍ରିଶରାଜ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ବା ଭକ୍ତି ଦର୍ଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ଶାସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିବା କ୍ଷମତା ଏବଂ ସୁବିଧାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୋଷଣ ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କର ପରାର୍ଥପରତା ଏବଂ ଆତ୍ମ-ପରିତ୍ୟାଗକୁ ଦର୍ଶାଇବା । ଏହିପରି ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାର ଇତିହାସ ଭାରତୀୟ ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ଏକ ପ୍ରକାର ଆଧାତ୍ମିକ ଜୀବନୀ ଭାବରେ ଲେଖାଯାଇଛି ।(୧୮)

•ଇଂରେଜ ଓ ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ରୋହ :

ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ: (୧୮୧୭) ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରଥମ ବିଦ୍ରୋହ 'ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ' (୧୮୫୭) ଠାରୁ ପ୍ରଥମ ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଇଂରେଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ 'ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ' (୧୮୧୭) । ଉଭୟ ବିଦ୍ରୋହରେ ପାଇକ ଓ ସିପାହୀ ନିମ୍ନବର୍ଗୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ନଥିବା ବେଳେ କୃଷିକାମ କରିଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ରାଜା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କରମୁକ୍ତ ବା ଜାଗିରି ଜମି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜାଗିରି ଜମି ଉଚ୍ଛେଦ ଓ କରବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ ବିଦ୍ରୋହ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ 'ପାଇକବିଦ୍ରୋହ' ଥିଲା ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ବିଦ୍ରୋହ କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କେତୋଟି ମତ ଦିଅନ୍ତି- ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ହତାଦର(ବଙ୍ଗଳା, ପାର୍ସି ଓ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଶାସନ ପରିଚାଳନା), ଅଫିସ ଅମଲାମାନେ(ଅଣ-ଓଡ଼ିଆ) ଦଲାଲଗିରି କଲେ, ଅତ୍ୟଧିକ ଖଜଣା ବୃଦ୍ଧି ଓ ଜମିଦାରୀ ନିଲାମ, ସରକାରଙ୍କ ଏକଚାଟିଆ ଲୁଣ ବ୍ୟବସାୟ, (ପ୍ରାୟ ଅଠର ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ଦାନାପାଣି ବୁଡିଗଲା), ରାଜସ୍ୱରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ, କଉଡ଼ି ବଦଳରେ ଟଙ୍କାରେ ଖଜଣା ଅସୁଲ, ପୋଲିସ ଦାରୋଗାମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର, କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ଓ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟର ଅବନତି, ପାଇକମାନଙ୍କ ନିଷ୍କର ଜାଗିରି ଲୋପପାଇଲା ।

ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ "ଦୁଇବର୍ଷ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୋଧରେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରଥମ ବଳିଷ୍ଠ ସୋପାନ । ଏତେ ବଡ଼ ବିଦ୍ରୋହ ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଘଟି ନଥିଲା । ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ରୋଡ଼ଙ୍ଗର ବକ୍ସିଜଗବନ୍ଧୁ ବିଦ୍ୟାଧର ଭ୍ରମରବର ରାୟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ, ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଟ୍ରିଶରାଜତ୍ୱ ଲୋପ କରିଦେବାକୁ ପ୍ରବଳ ସରମସଜ୍ଜା ଖ୍ରୀ: ୧୮୧୭ ମାର୍ଚ୍ଚମାସରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଅଞ୍ଚଳରେ ବାଣପୁରର କନ୍ଧମାନେ, ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ପାଇକମାନେ, ଦଳେଇ ଓ ଦଳବେହେରାମାନେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଟାଣୁଆଲୋକେ, ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଶରୁ ତଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ, ପ୍ରଥମ ଅଗ୍ନିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ପରି, ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ଡ଼େଇଁପଡ଼ିଥିଲେ ।" (୧୦୬) ବାଣପୁର ଥାନା, ସହର ଆକ୍ରମଣ ଓ ଖଜଣା ଲୁଟ ଏବଂ ପୁରୀ ସହରରର ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପୋଡ଼ିଦେଲେ। ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ପୁରୀର ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଏଥିରେ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । "ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡାମାନେ 'ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱ ଲୋପ ହେଲା', 'ମହାରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ରାଜା ହେଲେ' ବୋଲି ଘୋଷଣାକଲେ ।"(୧୯)

ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହଯୋଗ ଓ ଇଂରେଜ ତୋପ ବନ୍ଧୁକ ଯୋଗୁଁ ପାଇକମାନେ ପୁରୀରୁ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଇଥିଲେ। ରାଜା ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସବୁଦୋଷ ବକ୍ସିଙ୍କ ଉପରେ ଢାଳିଦେଲେ, ବକ୍ସି ରାଜାଙ୍କୁ ନିଜ ସହ ମିଶିବାକୁ ବାଧ କରିଥିଲେ, ରାଜା କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଶୋଷଣକୁ ଆଖିବୁଜି ବିଦେଶୀ ଚାକରତ୍ୱକୁ ଗୌରବ ମାନୁଥିଲେ। "ମୁଁ କାହିଁକି ଅକୃତଜ୍ଞ ଲୋକଙ୍କ ଭଳି କମ୍ପାନୀ ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୟା କରିଛନ୍ତି ତାହା ପାସୋରିଯିବି ? ଇଂରେଜମାନେ ମୋତେ ବହୁତ ସୁବିଧା ଦେଇଛନ୍ତି । ଦେଖ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମୋର ପାରମ୍ପରିକ ଅଧିକାର ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ ଯେତେ ଅସୁବିଧା ଓ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା କହିଲେ, ସେସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟାୟ ଓ କୁଟିଳ ପଥରେ କାହିଁକି ମୁଁ ଯିବି ? ଏବଂ ପାଗଳ ଲୋକଙ୍କ ଭଳି ଯେପରି ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ସେପରି ମୁଁ କାହିଁକି ହେବି ?"(୨୦) ଏ ଭଳି ସବୁ ସମୟରେ ବଳି ପଡନ୍ତି ନିମ୍ନବର୍ଗମାନେ ଯେଉଁମାନେ ପରମ୍ପରାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ରାଜା(ଉଚ୍ଚବର୍ଗ)ଙ୍କୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଗ ନିଜର ରାଜଗାଦିର ମୋହ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସହ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିଛନ୍ତି । "ରାଜାଙ୍କ ଚିଟାଉରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ ଜଗବନ୍ଧୁ ସ୍ୱଜାଗିରିର ପୁନଃପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜାଙ୍କ ପୁନଃ ସିଂହାସନପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ପ୍ରଭେଦ ଥିଲା । ଜଣେ ଜୀବନ ଓ ସର୍ବସୁଖକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ସ୍ୱଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ବିଦ୍ରୋହ ଚଳାଉଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟଜଣେ ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ସଫଳ ହେବ କି ନହେବ ତା'ର ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ଦେଖିବା ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟାକରି ନଥିଲେ । ଉଦ୍ଦାମ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜ କଲ୍ୟାଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦଶଜଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ହେବା ଆଶା ଓ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ରଖି ନିଆଁକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଥିଲେ ।(୨୧)

ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ଧରାଇଦେବାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା, ବିଦ୍ରୋହୀ ପରିବାରଙ୍କୁ ଅଟକବନ୍ଦୀ (ବଟ୍ରିଶ ଭାଷାରେ 'ହୋଷ୍ଟେଜ ଉପାୟ') ଓ ରାଜାମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ଯୋଗୁଁ ଅନେକ ବିଦ୍ରୋହୀ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ, ନିରୁପାୟ ହୋଇ ୧୮୨୫ ମେମାସରେ ବକ୍ସି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ବନ୍ଦୀ ହେଲେ, ବକ୍ସି ପଦବୀରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ସରକାର ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ୧୮୨୯ରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ। ସରକାର ବକ୍ସିଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ନେତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ ସୁଦ୍ଧା କ୍ଷମା ଦେଇ ନଥିଲେ ।

ଏହିଭାବେ ବାଣପୁର ବିଦ୍ରୋହ (୧୮୧୮) କନ୍ଧମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ବିଦ୍ରୋହ ବିଶୋଇମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ସମ୍ବଲପୁର ବିଦ୍ରୋହ(୧୮୩୩ ଓ ୧୮୫୭) ଗଣ୍ଡ ଓ ବିଂଝାଲ ବିଶୋଇମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଆଦିବାସୀ ସ୍ତରରେ ବିଦ୍ରୋହ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲା। ଯାହା ଆଜିବି ଇତିହାସରେ ଗୌଣ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବାଦ ଦିଆଯାଇଛି ।

- **ରାଜା ଓ ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ରୋହ :**

କେଉଁଝର ବିଦ୍ରୋହ (୧୮୯୧): କେନ୍ଦୁଝରରେ ସେବେ ଭୂୟାଁଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ରାଜାଙ୍କ ଅଭିଷେକ ଠାରୁ ପୂଜାପାର୍ବଣରେ ଭୂୟାଁମାନେ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ରାଜା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବଡ଼ ନିଷ୍ପତି ନେବା ବେଳେ ଭୂୟାଁଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ରାଜାମାନେ ଭୂୟାଁମାନଙ୍କୁ ପାଇକ, ମନ୍ତ୍ରୀ, କଟୁଆଳଆଦି ପଦବୀରେ ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଭୂୟାଁ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ରାଜପରିବାର ଏକ ସଦସ୍ୟମାନି ଚଳନ୍ତି । "କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ, ଏହି ଭୂୟାଁପୀଢ଼ ଅଞ୍ଚଳ ଶାସନ ସକାଶେ ଭୂୟାଁ ଅଧିବାସୀମାନେ ପୂର୍ବେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶରୁ ଜଣଙ୍କୁ ରାଜଗାଦିନାସୀନ କରାଇଥିଲେ । ଭୂୟାଁମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବା ରାଜବଂଶଜ ବୋଲି ନିଜକୁ ପରିଚିତ କରାନ୍ତି । ସେମାନେ ମୂଲ, ବେଠି, ବେଗାରି କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କରୁଥିଲେ । କ୍ଷତ୍ରିୟର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ, ଭୂୟାଁମାନେ ଖଣ୍ଡାକୁ(ତରବାରି) ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।"(୨୨)

କେନ୍ଦୁଝରର ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ ୧୮୯୧ ମସିହାରେ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟର ମ୍ୟାନେଜର ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ମ୍ୟାନେଜର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଖରାଦିନେ ଜଳ ଅଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମାଛକାନ୍ଦଣାନଦୀ ନିକଟରୁ କେନାଲ ମାଧ୍ୟମରେ ଜମିକୁ ଜଳ ଯୋଗାଇବାର ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ। ମାତ୍ର ରାଜା ଏହା ପାଇଁ ଦଶହଜାର ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନା କଲେ ରୟତ ବା ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ବିନା ବେତନରେ ବେଠି ଖଟାଇ କାମ କରିବାକୁ ରାଜା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । "ରୟତମାନେ (ବିଶେଷତଃ ଭୂୟାଁମାନେ) ଗରିବ ଥିବାରୁ, ନିଜ ଘରୁ ଚାଉଳ ଓ ଡାଲିନେଇ ବେଠିକାମ ବେଶିଦିନ କରିପାରିଲେନାହିଁ । ପରିଣାମରେ, ପାଣ ସରଦାରମାନେ ଭୂୟାଁ ମହିଳା ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବେତମାଡ଼ ଦେଇ ବେଠିକାମ କରାଇଲେ । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ମଜୁରି ମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତେ, ବେତମାଡ଼ (କୋରଡ଼ାମାଡ) ପ୍ରହାର ଭୂୟାଁମାନଙ୍କୁ ବାଧିଲା ଓ ତାଙ୍କର ତଥାକଥିତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବାରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସଭାସମିତି କଲେ। ସଭାରେ, ଭୂୟାଁମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଜାତିଭାଇ, ଏକମାତ୍ର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ, ଧରଣୀଧରଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରଥମେ ସହକାରୀ ମାନେଜର ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବେ; ଦ୍ୱିତୀୟରେ, କେନ୍ଦୁଝରର ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରାଇବେ, କାରଣ ଶାସନକ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜା ଅମଲା ମାନଙ୍କର ହାତବାରସି ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ଓ ଭୂୟାଁମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣକରୁନାହାନ୍ତି ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭୂୟାଁମାନଙ୍କର ମାନସମ୍ମାନରେ ଆଞ୍ଚ ଆସୁଅଛି । ତୃତୀୟରେ, ଧରଣୀଧରଙ୍କୁ 'ରାଣୀ-ପୁତ୍ର' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି, କେନ୍ଦୁଝରର ରାଜା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।"(୨୩) ଏଥିରୁ ସେମାନଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା, ସଂଗଠନ, ନିଷ୍ପତି ଗ୍ରହଣ ଓ ନେତା ଚୟନର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କୂଟନୀତି ଯୋଗୁଁ ଏହା ସଫଳ ହୋଇ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ।("ମହରାଣୀ–ପୁତ୍ର'ଙ୍କ ସକାଶେ ଏକଶତ ପାନ, ଦୁଇଶତ ଗୁଆ ଶୀଘ୍ର ପଠାଇବାକୁ ।"(୨୪) ଧରଣୀଧର ଓ ସାଥୀଙ୍କୁ ସାତବର୍ଷ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା, ମାତ୍ର କଟକ କମିଶନ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଜାପୀଡ଼ନକୁ ଦର୍ଶାଇ ରାଜାଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରାଇଲେ । ଖୁସି ଓ ଦୁଃଖର ସମଷ୍ଟି, ଯାହା ଧରଣୀଧର ଭୂୟାଁଙ୍କ ଭାଷାରେ ଠିକ ଏମିତି ଥିଲା, "ମୋହର ସାତବର୍ଷ କାରାବାସ ହେଲା, ସେଥି ପ୍ରତି ଦୁଃଖିତ ନାହିଁ। ପ୍ରଜା ମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷାପାଇଲେ ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ଅଛି ।"(୨୫) ଏହିପରି ଭାବେ ଶୋଷଣ ଓ ବିଦ୍ରୋହ ଏହି ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମ କେବଳ ବ୍ରିଟିଶ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ ଉଚ୍ଚବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇନଥିଲା, ଏହା ବ୍ରିଟିଶ ସହ ଆଦିବାସୀ ସଂଘର୍ଷ, ରାଜା ଓ ଜମିଦାର ସହ ଆଦିବାସୀ ସଂଘର୍ଷ ଭଳି ବିଭିନ୍ନ ଉଚ୍ଚବର୍ଗଙ୍କ ସହ ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ମଧ୍ୟ ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ଯାହାର ଇତିହାସ ଅଜଣା ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ।

- **ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିର ସୀମାନ୍ତୀକରଣ-:**

ନିମ୍ନବର୍ଗଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବା କେବଳ ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କହିବାକୁ ଦେବାରେ ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ପିଭାକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ନିମ୍ନବର୍ଗର ଏକ ଭଲଚିତ୍ରଅଙ୍କନ ଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ, ଅନୁଭୂତି, ଚିନ୍ତାଚେତନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଗୁହା ମତ ଦିଅନ୍ତି । "ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଆଦର୍ଶଗତ ଅଂଶରେ ସୀମିତ ନରହି ବରଂ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଜୀବିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯଥା ଗରିବ ଚାଷୀ, ମେଷପାଳକ, ଶ୍ରମିକ, ନିର୍ଯାତିତ ଜାତି ଏବଂ ମହିଳା । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି, ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତି, ସମାଜରେ ବଞ୍ଚିବା ଏବଂ ବଢ଼ିବାର ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ତେଣୁ, ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ ସେହି ଐତିହାସିକମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଲୋକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେମାନଙ୍କ ଚେତନାର ବାହ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚନା କରନ୍ତି । ଏହି ଚେତନାର ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ଇତିହାସକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ୱୀକୃତି ନିମ୍ନବର୍ଗଙ୍କୁ ସଠିକ୍ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବ ଏବଂ ଦର୍ଶାଇବ ଯେଉଁ ଇତିହାସ ସେମାନେ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ।" (୨୬) ତେଣୁ ତଥାକଥିତ ସତ୍ୟର ପରଦା ପଛର ସତ୍ୟ ଭିନ୍ନ ବା ଅପ୍ରିୟ ହୋଇପାରେ । ଯାହା ଆଦିବାସୀଙ୍କ ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରେୟ: ଆମେ ଯେଉଁ ଅଖାଦ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ନାପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଖୁସିର ଖାଦ୍ୟ ନୁହେଁ, ଜୀବନ ଧାରଣର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକୀୟ ବସ୍ତୁ, ସେଗୁଡିକ ଖାଇ ଅନେକ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଏମାନେ ମୃତ୍ୟୁପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଖାଦ୍ୟ ଭକ୍ଷଣର କାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ- "ପଥର କଙ୍କର ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଫସଲ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯାହା ହୁଏ ତହିଁରୁ ବାରପଣ ନାନା ସ୍ତରର ସାହୁକାର, ଠକ, ଶୋଷକ, ସାନ କର୍ମଚାରୀ ନାନା ଉପାୟରେ ଠକିଠାକି କି ଜୁଲମ କରି ନେଇ ପଳାନ୍ତି ବୋଲି କେମିତି ସେ ଆମ୍ବ ଟାକୁଆ, ତେନ୍ତୁଳି ମଞ୍ଜି ମହୁଲ ଛେଚା, ସଳପ କାଠର ଧୂଳି, ବଣୁଆ ଘାସର ମଞ୍ଜି, ପରି ସୁଆଁ କୋଶଲା, ଉଈ ଟାଙ୍କୁ (ପରଜା ଖାଦ୍ୟ), ଢମଣା ସାପ (କନ୍ଧ ଖାଦ୍ୟ), ମାଙ୍କଡ (ସମନ୍ତିଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ), କାଇପୋକ ଭଜା, କାଇ ଡିମ୍ବ, ମହୁଡିମ୍ବ, ଝରିପୋକ, ବଣର ନାନା ଜାତି ପତର ଫଳ ଖାଇ ଜୀବନ ରଖେ।"(୨୭)

ବେଶଭୂଷା: ଆମେ ଯେଉଁକୌଣସି ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ କହିଦିଅନ୍ତି ସେ କେଉଁ ଦେଶର ବୋଲି । ସେମାନଙ୍କ ବେଶ ହିଁ କହିଦିଏ ବହୁତ କିଛି, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ(ଓକିଲ, ପୋଲିସ), ବାସସ୍ଥାନ, ପରମ୍ପରା, ସଂସ୍କୃତି । ଅତଏବ ବିନାଶବ୍ଦରେ ବେଶପୋଷାକ ଅନେକ କଥା ଜଣାଏ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବେଶଭୂଷା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଯାହା ତାଙ୍କ ଜାତି ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଦର୍ଶାଉଥିଲା, ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଚାକଚକ୍ୟ ଖରାରେ କିମ୍ବା ଘୃଣାର

ନିଆଁରେ ସେ ସଂସ୍କୃତି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଜଳିବାକୁ ଚାଲିଛି। "ବେଶଭୂଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା ସଭ୍ୟ ବୋଲାଉଥିବା ସମାଜକୁ ଲାଗେ ଫୁଙ୍ଗୁଳା, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ପୋଷାକ। ସେହି ସରଳତାକୁ ଏବେ ବହୁଳ ଭାବରେ ଅସଭ୍ୟ ବର୍ବର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ଯାହା ଏକଦା ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିଥିଲା ପରିଚୟ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାଣି ।"(୨୮)

ଧର୍ମ: ଯେ ଆମକୁ ଧାରଣ କରି ରଖେ ତାହା ଧର୍ମ । ଧାରଣ ଅର୍ଥ ସୁରକ୍ଷା। ଏହା କେବଳ ଜୀବନକୁ ସୁରକ୍ଷା ବୁଝାଏ ନାହିଁ ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ଆଦିକୁ ମଧ୍ୟ ସୁରକ୍ଷା ଦିଏ । ଅନେକ ଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ହିଁ ଧର୍ମ। ମାତ୍ର ସଂପ୍ରତି ଧର୍ମର ହୋଇଛି ଶୋଷଣର ମାଧ୍ୟମ ଓ ହିଂସାର ତୋପ । କେବେ କୋଟିଏ ଲୋକଙ୍କୁ ଯୋଡୁଥିବା ଧର୍ମ, ଆଜି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ କୋଟିଏ ଭେଦର ରୂପ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଧର୍ମ ଉପରେ ଆଶା ଆଜିବି ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଆଦିବାସୀ ତଥା ଶବରର ଦେବତା ବୋଲି ଐତିହାସିକମାନେ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବଣମଣିଷର ଦେବତାଙ୍କୁ ଆମେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛନ୍ତି, ହେଲେ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ଧର୍ମ ଓ ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ନାକ ଟେକୁଛନ୍ତି । "ଆମ୍ଭେମାନେ ଦିନେ ଆଦିବାସୀଙ୍କର ଦେବତାକୁ ଜଗତର ନାଥ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଆମର ଦେବ ସମାଜରେ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ଦେଇଥିଲୁ।×× ଆମେ ଆଦିବାସୀର ଦେବତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲୁ, କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ସେହି ପରିମାଣରେ ଆଦିବାସୀକୁ ନିଜର କରି ନ ଥିଲୁ।"(୨୯) ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭଳି ସେମାନେ ନିର୍ଗୁଣ, ନିରାକରଙ୍କୁ ପୂଜାକରନ୍ତି । ଯେପରି ଭୂମି, ପାହାଡ଼, ଗଛ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି । ଯାହା ଆମ ବେଦ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରେ । ପୁରାଣରେ ନିରାକାର ରୂପ ସାକାର ପାଇ ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱର, ଦୁର୍ଗା ଆଦି ଦେବଦେବୀ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମନ୍ଦିର, ଫଳ, କଦଳୀ, ବସ୍ତ୍ର, ଅଳଙ୍କାରମାନ ଖଞ୍ଜା ହେଲା। ଯାହା ଆଦିବାସୀ ଦେବତାଙ୍କ ପାଖରେ ନଥିଲା, ସେମାନେ ଯାହା ନିଜେ ଖାଉଥିଲେ ତାହା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଉଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ ଦେବତା ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ । ମାତ୍ର ଆଜିର ସମାଜ ସେମାନଙ୍କ ପରମ୍ପରାର ଗୌରବ ନ ବୁଝି ନିମ୍ନଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ଆସିଛି ।

ବଳିପ୍ରଥା : ପଶୁ ବଳିପ୍ରଥା ଉପରେ ନାପସନ୍ଦ ବା ବନ୍ଦ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀ ପୂଜା ପାର୍ବଣ ତଥା ସଂସ୍କୃତିର ବିଲୟ ଘଟୁଛି, ତେଣୁ ଏହା ହତ୍ୟା ଆଧୁନିକ ମାଂସଲୋଭୀ ସମାଜର ତୁଳନାରେ ବେଶି ନୁହେଁ ବୋଲି ସମାଲୋଚକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି- "ସାନ୍ତାଳ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିପୂଜାରେ ବଳି ପଡୁଥିବାରୁ ଅନେକ ଆଲୋଚକ ଗ୍ରାମଦେବତୀଙ୍କ ପୀଠରେ ବଳି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନାପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ପ୍ରଶାସନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଭିନ୍ନ ଗଣମାଧ୍ୟମ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏହାକୁ ବନ୍ଦ କରିବାପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ପୀଠର ବଳି ଯେ କୌଣସି ରବିବାରର ଯେ କୌଣସି ବଜାରର ଛେଳି କୁକୁଡ଼ା ବଳିକୁ କେବେ ଟପି ପାରେ ନାହିଁ। ତଫାତ୍ ଏତିକି ଯେ ବଜାରରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାଗାରେ ପଶୁହତ୍ୟା ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତିଥିର ବଳି ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ସୀମିତ ଥାଏ। ସହରୀ ଲୋକ ପ୍ରତି ରବିବାରରେ ଆମିଷ ଖାଉଥିବା ବେଳେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଆଦିବାସୀ ଲୋକ ସେହି ପର୍ବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ବଳି ଯୋଗାଡ଼ କରେ ଏବଂ ବର୍ଷରେ ଆମିଷ କେବଳ ପର୍ବମାନଙ୍କରେ ନତୁବା ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କରେ ।"(୩୦)

ପୁନଶ୍ଚ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଏହାର ଉତ୍ତମଦିଗକୁ ଆଲୋକପାତ କରି କୁହନ୍ତି- "ବଣ ଜଙ୍ଗଲର ଚୂଡ଼ତାରୁ ଏହି ପ୍ରାଣ-ପ୍ରକାଶ ବେଳେ ବେଳେ ଏପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ମାନବିକସ୍ତରକୁ ଉଠିଛି ଯାହା କେବଳ ଉଚ୍ଚତମ ସାହିତ୍ୟରେ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏମାନଙ୍କର ମେରିଆ ବଳି ପରି ଜଘନ୍ୟ କ୍ରିୟା-କାଣ୍ଡ ରେ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେ ଉପନିଷଦର ଉଦାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଁ- ଆବାରେ ମଣ୍ ବେ (ସମସ୍ତେ ସୁଖରେ ଥା'ନ୍ତୁ), ବାଲାରେ ମଣ୍ ବେ (ଶାନ୍ତିରେ ଥା'ନ୍ତୁ), ପୃର୍ତ୍ତି ସୂଷ୍ଠା ପଦି,ରାଜି ସୂଷ୍ଠା ପଦି (ପୃଥିବୀ ଓ ରାଜ୍ୟ ସୁଖରେ ଥାଉ) ।"(୩୧)

ବିସ୍ଥାପନ : ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିକାଶର ଅର୍ଥ ବିନା ସମ୍ମତିରେ ବିସ୍ଥାପନା ଲାଭ ପାଇବେ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନେ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ କାହିଁ ବଳି ପଡ଼ିବେ? "ଅଧିକାଂଶ ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଇତିହାସ ଲିଖିତ ନୁହେଁ; ସେମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ କାରଣ ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟଧାରାର ସମାଜରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରନ୍ତି। ପ୍ରଥମତଃ ଭାରତୀୟ ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଅଣ-ଆଦିବାସୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ଆଦିବାସୀମାନେ ସହରାଞ୍ଚଳରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ତେଣୁ ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ପୋଷକ ଯୋଗାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଉଚ୍ଛେଦ ହେବା ଏବଂ ଜନଜାତିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପରିବେଶରୁ ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯିବା ସହିତ ଆଦିବାସୀ ଲୋକ ପରମ୍ପରା, ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଉଛି। ଅଲିଖିତ ଲୋକକଥା ଏବଂ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ସେମାନଙ୍କର ମୌଖିକ ପରମ୍ପରା, ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ, ରୀତି ନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଜନଜାତିଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରେକର୍ଡ ଏବଂ ଡକ୍ୟୁମେଣ୍ଟ କରାଯାଇଛି ।"(୩୨) ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁ ସଂସ୍କୃତିକୁ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଧରିରଖିପାରିଛି। ସଂସ୍କୃତି ସମୟସ୍ରୋତରେ ବଦଳିବ ମାତ୍ର ମୌଳିକତା ନଷ୍ଟ ହେଇଗଲେ ସଂସ୍କୃତି ତାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ହରାଇ ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିବ। "ସଂସ୍କୃତି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ; ଏହା ନିଶ୍ଚିତ, କିନ୍ତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାମରେ ମୌଳିକତାକୁ ହେୟ ମନେକରି ଭୁଲିଯିବା କୌଣସି ଜାତିର ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ।"(୩୩) ସଂସ୍କୃତି ଲୋପରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅତୀତର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସମାଧି ପାଏ । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ସଂସ୍କୃତିକୁ କେବେ ହେୟ ମନେକରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ନିଷ୍କର୍ଷ: ନିମ୍ନବର୍ଗୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଣଆଦିବାସୀ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିବାସୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସୀମାନ୍ତୀକରଣ ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଲେଖନରେ ଗୌଣତ୍ୱ, ଭୁଲ କିମ୍ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିଭେଇ ଦିଆଯାଇଛ । କେବେ ନିଜ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଳପୂର୍ବକ ଲଦାଯାଇଛି, କେବେ ସେମାନଙ୍କ ପରମ୍ପରାକୁ ହୀନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଯାଇଛି । ଏହାର ଆଉ ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ ସେମାନେ ଆମ ଠାରୁ ବେଶି କର୍ମଠ, ସ୍ୱାଧୀନ, କମରେ ଚଳିପାରନ୍ତି, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ, ବର୍ତ୍ତମାନରେ ବଞ୍ଚନ୍ତି, କଷ୍ଟଜୀବନ ହେଲେ ହେଁ ସୁନ୍ଦର ପରମ୍ପରାସଙ୍ଗେ ହସି, ନାଚି ପାରନ୍ତି, ରାଗରୁଷା ଭୁଲି କୋଳାଗତ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଯେ ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ବି ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୁଅନ୍ତି (ନୂଆଖାଇ), ଅପର ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଅତିଥିଙ୍କୁ ନିଜ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଞ୍ଚୟଖାଦ୍ୟ ଖୁସିରେ ଯାଚିପାରନ୍ତି, ପଇସା ଠାରୁ ସମ୍ପର୍କ ଓ ଭଲପାଇବାକୁ ବଡ଼ ଭାବନ୍ତି, ଦେଇଥିବା କଥା ରଖନ୍ତି ଆଦି ଅନେକ । ବୋଧେ ଏହି ତୁଳନାର ଡ଼ରରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଣମଣିଷର ମୋହର ପିଟି ନିଜ ସମାଜରୁ ଦୂରକୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଦିବାସୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଆଧୁନିକ

ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କ ରୂପରେଖ ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନା ଭଳି ସୀମାନ୍ତୀକରଣ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ।

ସଂକେତ ସୂଚୀ:

(୧) Chopra ,Sayar Singh, Representation of Subaltern Voice in Contemporary Indian Tribal Literature: A Study, The Seybold Report, V17.I06, P-1312

(୨) ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କିତାବ ଭବନ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪, ପୃ – ୧୧

(୩) ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩, ପୃ – ୧୧୫

(୪) Guha, Ranajit. On some Aspects of the Historiography of Colonial India.Subaltern Studies I Writing on South Asian History and Society. Oxford university press. Delhi.1882.P- 4

(୫) ସିଂ, ସ୍ୱପ୍ନାରାଣୀ, ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ନିମ୍ନବର୍ଗ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ Subaltern Theory ର ପୂର୍ବା ପର ସ୍ଥିତି, ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ,ବ୍ଲାକ୍ ଈଗଲ ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୫, ପୃ-୬୧

(୬) ମିଶ୍ର, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ଅପସାରିତ ବ୍ୟକ୍ତି : ଅନୁଚ୍ଚାରିତ ସ୍ୱର, ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ ୨୦୧୯, ପୃ -୨୦

(୭) ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩, ପୃ – ୬୩

(୮) ସିଂ, ସ୍ୱପ୍ନାରାଣୀ, ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ନିମ୍ନବର୍ଗ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ Subaltern Theory ର ପୂର୍ବା ପର ସ୍ଥିତି, ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ,ବ୍ଲାକ୍ ଈଗଲ ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୫, ପୃ-୫୮-୫୯

(୯) ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩, ପୃ – ୬୫

(୧୦) ସେହିଠାରେ, ପୃ – ୬୬

(୧୧) Spivak Gayatri Chakrabarty, Can the Subaltern Speak,P-90

(୧୨) ସାହୁ, ଶୁଭଶ୍ରୀ ସୌମ୍ୟା, ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ନାରୀ, ଜ୍ଞାନଯୁଗ ପବ୍ଲିକେଶନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୧୫, ପୃ -୫୧

(୧୩) ସେହିଠାରେ, ପୃ -୫୨

(୧୪)https://greennetwork.asia/gna-knowledge-hub/chipko-movement-the-anti-deforestation-tree-hugging-protest-by-rural-women-in-india/#:~:text=The%20Chipko%20Movement%2C%20also%20known,shaping%20national%20forest%20conservation%20policies.

(୧୫) ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩, ପୃ – ୧୧୬

(୧୬) ମିଶ୍ର, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ଅପସାରିତ ବ୍ୟକ୍ତି : ଅନୁଚ୍ଚାରିତ ସ୍ୱର, ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ ୨୦୧୯, ପୃ -୧୯

(୧୭) Guha, Ranajit. On some Aspects of the Historiography of Colonial India.Subaltern Studies I Writing on South Asian History and Society. Oxford university press. Delhi.1882.P- 3

(୧୮) ସେହିଠାରେ.P- 2

(୧୯) ଦାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ, ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ୨୦୨୦, ପୃ-୧୦୯

(୨୦) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୧୧୧

(୨୧) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୧୧୨

(୨୨) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୩୩

(୨୩) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୩୫

(୨୪) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୩୭

(୨୫) ସେହିଠାରେ, ପୃ-୪୦

(୨୬) Guha, Ranajit. On some Aspects of the Historiography of Colonial India.Subaltern Studies I Writing on South Asian History and Society. Oxford university press. Delhi.1882.P-4

(୨୭) ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩, ପୃ – ୬୮

(୨୮) ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କିତାବ ଭବନ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪, ପୃ – ୨୨୩

(୨୯) ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର, ଭୂମିକା, କନ୍ଧ ପରଜା ସ୍ତୋତ୍ର ଓ ସଙ୍ଗୀତ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର, ୧୯୫୭

(୩୦) ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କିତାବ ଭବନ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪, ପୃ – ୧୨

(୩୧) ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର, ଭୂମିକା, କନ୍ଧ ପରଜା ସ୍ତୋତ୍ର ଓ

ସଙ୍ଗୀତ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର, ୧୯୫୭

(୩୨) Chopra, Sayar Singh, Representation of Subaltern Voice in Contemporary Indian Tribal Literature: A Study, The Seybold Report, V17.I06, P-1313

(୩୩) ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କିତାବ ଭବନ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪, ପୃ – ୨୨୪

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଦାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ, ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ୨୦୨୦

୨. ଦାସ, ସୁଲୋଚନା,ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ, ୨୦୨୧

୩. ପଣ୍ଡା, ସୌମ୍ୟଜିତ, ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ଉପାନ୍ତୀକରଣ:ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧୟନ, ଅପ୍ରକାଶିତ ପିଏଚ.ଡ଼ି. ନିବନ୍ଧ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ୨୦୨୪[http://hdl.handle.net/10603/582800]

୪. ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କିତାବ ଭବନ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪

୫. ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର, ଭୂମିକା, କନ୍ଧ ପରଜା ସ୍ତୋତ୍ର ଓ ସଙ୍ଗୀତ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର, ୧୯୫୭

୬. ମିଶ୍ର, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ଅପସାରିତ ବ୍ୟକ୍ତି : ଅନୁଚ୍ଚାରିତ ସ୍ୱର, ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ ୨୦୧୯

୭. ସାହୁ ଶୁଭଶ୍ରୀ ସୌମ୍ୟା, ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ନାରୀ, ଜ୍ଞାନଯୁଗ ପବ୍ଲିକେଶନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୧୫

୮. ସିଂ, ସ୍ୱପ୍ନାରାଣୀ, ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ନିମ୍ନବର୍ଗ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ Subaltern Theory ର ପୂର୍ବା ପର ସ୍ଥିତି, ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ,ବ୍ଲାକ୍ ଇଗଲ ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୫, ପୃ-୬୧

୯. ହେମ୍ବ୍ରମ୍, ଲିପି, ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,କଟକ,୧୯୯୩

ପ୍ରବନ୍ଧ

୧୦. Chopra, Sayar Singh, Representation of Subaltern Voice in Contemporary Indian Tribal Literature: A Study, The Seybold Report, V17.I06 [DOI 10.5281/zenodo.6731556]

୧୧.Guha, Ranajit. On some Aspects of the Historiography of Colonial India. Subaltern Studies I Writing on South Asian History and Society. Oxford university press. Delhi.1882

୧୨.Spivak, Gayatri Chakrabarty, Can the Subaltern Speak, [https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Can-the-subaltern-speak-by-Gayatri-Spivak.pdf]

■ ■ ■